

(Самрл, нег мове ратива)

*174
1913*

Juznoslovenski filolog

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ *ed.*

А. БЕЛИЋ

A. Belić

БЕОГРАД 1913.

Књ. I. Св. 1—2

ZNAČENJE PERFETIVNOGA PREZENTA U NEGATIVNIM PITANJIMA U HRVATSKOM ILI SRPSKOM JEZIKU.

Poznato je, da se radnja, koja se vrši u sadašnjosti, može izreći prezentom samo imperfektivnoga glagola. Ali u negativnim pronominalnim pitanjima, kojima se pita za uzrok, čini se, da se radnja, koja pada u sadašnjost, u hrvatskom ili srpskom jeziku može izreći i prezentom perfektivnoga glagola (isp. Maretića, Gramatika i stilistika hrv. ili srp. knjiž. jeziku § 570, a.). Evo nekoliko primjera: Zašto mi, brate, *ne dođeš*? »Ja bi ti, sejo, došao, ali mi ne da tuđinka.« N. pj.* I, 212. — Adž'-Alijću, žalosna ti majka! Kad se ženiš, jer *se ne oženiš*? I, 227. — Zašto mi *se* otprije *ne kažeš*? nego sam te putem namučio i konakom, i gladi i žeđu. II, 154. — O Ivane, Senjski kapetane! Ja zašto *se ne oženiš*, Ivo? Da li nemaš za ženidbu blaga, da l' ti niko ne daje devojkju? III, 173. — Moja prijjo, duvegijna majko! Što *ne sjedeš*, te *se ne razviješ*, i *ne piješ* slatkoga šerbeta, kao što je adet u Turaka? N. pj. herc. 52. — A šta je to, zete? Kako možeš u svom dvoru trpeti toliku propast? Zašto to *ne zaroniš*. N. prip. 34. — Prigrijala vrućina, voljani Bože! da pogore žeteoci. Onda ja viknem: »Kamo što *ne dovedete* ovde onu vašu kobilu, što je dva dni duga, a do podne široka, a po leđima joj vrbe porasle, neka načini hlad po njivi.« Brže bolje otrči moj otac, te dovede kobilu. ib. 162. — Da što čekam, što li pazim? Razdijeljen sam z dragom vilom. Što grdobu *ne porazim*, ka mi život grabi silom? Gund. Dubr. (Stari pisci IX, 165.). — Zašto bisniš? sašto gineš? Zašto s mirom *ne počineš*? Doš. Ažd. 161. (Starč.) — Zašto vatre *ne ložite*? pak se kod nje *ne pružite*? ib. 172. — I to je već vrlo sramno za vas,

* Vukove Srpske narodne pjesme i pripovijetke citiraju se po 2. bečkom izdanju.

da imate tužbe među sobom. Zašto radije *ne trpите* nepravdu? Zašto radije *ne pregorite* štetu? Nego vi sami činite nepravdu i štetu, pa još braći! (*Διὰ τι οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; διὰ τι οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε;*) Vuk, 1 Kor. 6, 7—8. — Kad sam god hodio sa svijem Izrailjem, jesam li jednu riječ rekao kome između sudija Izrailjevijeh, kojima zapovijedah, da pasu narod moj, i kazao: „Zašto mi *ne načinite* kuću od kedra?“ (... *λέγων, ὅτι οὐκ ὠκοδομήσατέ μοι οἶκον κέδρινον;*) Dan. 1. Dnevn. 17, 6. — Zgriješio sam, što ću ti činiti, o čuvaru ljudski? zašto si me metnuo sebi za biljegu, te sam sebi na tegobu? Zašto mi *ne oprostiš* grijeh moj i *ne ukloniš* moje bezakonje? (*Διὰ τι οὐκ ἐποίησω τῆς ἀνομίας μου λήθην, καὶ καθαρισμὸν τῆς ἀμαρτίας μου;*) Dan. Jov 7, 21.

Pita se, kako se poraba perfektivnoga prezenta u tima primjerima ima razumjeti. Ja mislim, ovako. Pitanjem: Zašto *ne dođeš*? (u primjeru iz N. pj. I, 212.) pita se za uzrok onomu, što bi rečenica: Ne dođeš — značila kao tvrdnja. A takova tvrdnja ne bi mogla značiti ništa drugo nego: Kad je god prilika, da dođeš, ti ne dođeš = Ni u jednoj prilici ne dođeš. To bi dakle bila apstraktna rečenica, ali bi joj subjekt bio konkretan. A prezent bi u njoj bio isti, koji dolazi i u poslovicama ili gnomama, koje su također apstraktne rečenice, ali im je i subjekt apstraktan. Takav prezent ako je pozitivan, znači, da se radnja glagolska u svakoj prilici vrši, ako li je negativan, da se radnja glagolska ni u jednoj prilici, dakle uopće ne vrši; a zvati se može apstraktnim ili gnomičkim prezentom (isp. Rad Jugosl. akad. 112. str. 3., 16—17.; Archiv f. slav. Philol. 24. str. 482—484.). Po tom rečenim pitanjem sestra pita brata za uzrok, zašto ni u jednoj prilici ili uopće ne dođe.

U istom značenju, kao prezent perfektivnih glagola, dolazi i prezent imperfektivnih glagola u negativnim pronominalnim pitanjima, kojima se pita za uzrok. Razlika je samo u tom, što prezent perfektivnih glagola znači, da

se ni u jednoj prilici (ili uopće) ne vrši perfektivna radnja, a prezent imperfektivnih glagola znači, da se ni u jednoj prilici (ili uopće) ne vrši imperfektivna radnja. Ali je često teško takove primjere razlučiti od primjera, u kojima prezent imperfektivnih glagola nije apstraktan te znači radnju, kojoj nevršenje pada baš u ono vrijeme, kad se govori. Prilično sigurni čine mi se ovi primjeri (osim onih, koji su već naprijed navedeni, jer u njima pored prezenta perfektivnoga glagola dolazi i prezent imperfektivnoga glagola): Ej meseče, carev nevrniče! Zašt' *ne greješ* danju, kako noću? N. pj. I, 163. — Što činite? da vas Bog ubije! Što činite, jer *se ne bijete*? Ne bijete, jal' *ne predajete**? IV, 180. — Što *se*, bolan, 'nako *ne vladate*, ko su s' stare vojvode vladale? Će je vama divit i hartija? Što vi sitnu knjigu *ne pišete*, ne pišete, pa je *ne šaljete*, b'jelu Šapcu Lazarević Luki,... nek vam dade indat u Loznicu? Drugu piš'te, Ćupiću pošljite, treću piš'te šeru Parašnici golom sinu Zeki buljubaši. IV, 247. — Što *se*, sinko, *ne ženiš*, doma Maru *ne vodiš*? N. pj. herc. 269. — Što, junače, činiš, te *se ne ženiš*? N. prip. 111. — Dragi braće, što *ne teku* lijer celovat' i ružicu u raskošnom tvomu licu, gdi prol'jetje cavti vijeku? Gund. Dijana (Stari pisci IX 183.) — Zašto pak i sami od sebe *ne sudite* pravedno? (*Τι δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οὐ κρινετε τὸ δίκαιον*;) Vuk, Luk. 12, 57.

Ali tim, što je rečeno, da je prezent u našim primjerima apstraktan te znači, da se radnja glagolska ni u jednoj prilici (ili uopće) ne vrši, nije mu značenje iscrpeno. Budući da radnja glagolska stoji do volje subjektive, subjekt tim, što je ni u jednoj prilici ne vrši, pokazuje, da je neće da vrši. Tako prezent dobiva značenje spremnosti (ili upravo nespremnosti). Po tom pitanje: Zašto *ne dođeš*? — znači: Zašto ne ćeš da dođeš? To se najbolje vidi otuda, što pitanje: Zašto *se ne oženiš*? (isp. navedene primjere iz N.

*) „ne“ pripada i ovamo (jal' se ne predajete?).

pj. I, 227. i III, 173) dolazi i u obliku: *Zašto se ne ćeš oženiti?* (n. pr. *Što se, Ture, oženiti ne ćeš iz Trebinja Turkinjom devojkom?* N. pj. IV, 94.) I u N. pj. herc. 52. pošto je na pitanje djevojačke majke, koje je naprijed navedeno, đuvegijina majka odgovorila, da ne će sjesti niti se razviti, dok ne vidi snahu, kaže majka Ajki: „Evo ne će svekrvica tvoja ni da sjede ni da se razvije ni da pije slatkoga šerbeta, dok ne vidi tebe.“

Analognim načinom prezent, ako radnja glagolska ne stoji do volje subjektove, nego do njegove sposobnosti, u negativnim apstraktnim rečenicama dobiva značenje sposobnosti (nesposobnosti) ili mogućnosti (nemogućnosti). Evo nekoliko primjera iz Vukovih Poslovice bez obzira na to, je li glagol perfektivan ili imperfektivan: Čega nije, ni car *ne ije* (t. j. „ne ije“ ni u jednoj prilici ili uopće = ne može jesti). — Ko se ne osveti, on se *ne posveti*. — Na jedan put se rast *ne posijeće*. — Što oko ne vidi, srce *ne zaželi*. — Prazne riječi džep *ne pune*. — Makar da ima dosta na oko isto takovih primjera i s pozitivnom rečenicom (n. pr. I ćorava koka *nađe* zrno. — Malena je tica *prepelica*, al' *umori* konja i junaka. — Vino i mudroga *pobudali*. — Više um *zamisli* nego more *ponese*. — Voda svašto *opere* do crna obraza), ipak bih rekao, da se prezentu značenje sposobnosti može pravo razviti samo u negativnim rečenicama. Tako se može misliti po tom, što samo među primjerima s negativnom rečenicom ima varijanata s glagolom *moći* i infinitivom; n. pr. Ko se dima ne nadimi, on se ognja *ne nagrija**: Dok se čoek dima ne nadimi, *ne može se vatre nagrijati*. — Što ludi zaludi, sto mudrijeh *ne lijeće*: Što jedan lud zamrsi, sto mudrijeh *ne mogu razmrsiti*. — Račvast kolac u zemlju *ne (može da) ide*. — Također samo među primjerima s negat. rečenicom ima i takovih, u kojima mjesto prezenta dolazi sam glagol *moći* s infinitivom; n. pr.

* Apstraktni (gnomički) aorist mjesto apstraktnoga presenta, isp. Čudo pasa *ujedoše* vuka. — Dva loša *izbiše* Miloša (vidi Rad Jugosl. akad. 112, str. 1. i d.).

Brdo s brdom *ne može se sastati*, a živi se ljudi *sastanu*. — Na jednom se volu *ne može orati*. — Neko se za list *sakrije*, a nekoga *ne može* ni dub *da pokrije*. — Niko *ne može* cijelom svijetu kolača *namijesiti*. — Prava se muka *ne da* (= ne može) *sakriti* (N. prip. 40.).

Po tom bi čovjek rekao, da i prezent sa značenjem sposobnosti, kao i prezent sa značenjem spremnosti, dolazi samo (ili bar poglavito) u negativnim rečenicama. A to mi se čini i posve prirodno. Dok kod pozitivnoga prezenta značenje faktičnoga vršenja radnje glagolske smeta, te se pored toga ne može pravo razviti takovo sekundarno, na naravi same radnje glagolske osnovano značenje, koje bi pokazivalo raspoloženje subjektovo prema radnji glagolskoj (t. j. značenje sposobnosti ili spremnosti), to kod negativnoga prezenta te smetnje nema, jer se radnja glagolska faktično ne vrši, pa lakše i izrazitije izlaze na vidjelo ona spomenuta sekundarna značenja prezenta.

Prezent sa značenjem spremnosti i prezent sa značenjem sposobnosti slažu se dakle u tom, što dolaze u apstraktnim rečenicama, i u tom, što dolaze u negativnim rečenicama. Ali ima među njima i znatnih razlika. Jedna je takova razlika u tom, što prezent sa značenjem spremnosti dolazi u apstraktnim rečenicama s konkretnim subjektom, a prezent sa značenjem sposobnosti dolazi u apstraktnim rečenicama s apstraktnim subjektom (u poslovicama). Razlog će tomu biti, što je spremnost više aktivno pa po tom više individualno svojstvo, a sposobnost više pasivno pa po tom više generično (koje pripada čitavoj vrsti individuâ), dakle se spremnost lakše i očitije i konstatira kod konkretnoga, a sposobnost kod apstraktnoga subjekta.

Druga je razlika u tom, što značenje spremnosti prezent dobiva samo u pitanjima, a značenje sposobnosti poglavito y tvrdnjama. Da bi se ta razlika razumjela, valja na um uzeti, da su sva ona negativna pitanja, u kojima prezent znači spremnost subjektovu, takova, da onaj, koji

pita, njima izriče čuđenje, što subjekt pitanja neku radnju glagolsku ni u jednoj prilici (ili uopće) ne vrši, a često je smisao pitanja i takav, da iz čuđenja izlazi poziv, da subjekt svoju radnju vrši. A tim, što se čudi, da subjekt neku radnju glagolsku ni u jednoj prilici ne vrši, onaj, koji pita, jamačno pokazuje, da drži, da subjekt može radnju vršiti, samo ako hoće, ili da radnja stoji samo do volje (spremnosti) subjektove. Svojim pitanjem traži dakle, da mu subjekt kaže uzrok, s kojega ne će (nije spreman) svoju radnju da vrši. Ona pitanja, u kojima iz čuđenja izlazi poziv, da subjekt svoju radnju vrši, razlikuju se od drugih tim, što se kod njih onaj, koji pita, čudi stoga, što drži, da nema nikakva opravdana uzroka, što subjekt svoje radnje ni u jednoj prilici ne vrši, pa stoga valja da je napokon vrši. Poblize o svima tima pitanjima vidi u Radu Jugosl. akad. 184. str. 175—176., 180. i d., 194. i d., gdje se ona naša pitanja, koja ne znače poziv, zovu afektna, a ona, koja znače poziv, afektna admirativna. Za primjer afektnoga pitanja neka posluži navedeno pitanje: *Zašto mi, brate, ne dođeš?* N. pj. I, 212. (= *Zašto mi ne ćeš da dođeš?*). A za primjer afektnoga admirativnoga pitanja neka posluži navedeno pitanje: *Što vi sitnu knjigu ne pišete, ne pišete, pa je ne šaljete* b'jelu Šapcu Lazarević Luki... N. pj. IV, 247. (= *Što vi sitnu knjigu ne ćete da pišete, pa je ne ćete da šaljete?* = *pišite sitnu knjigu, pa je šaljite!* — iza toga doista dolazi dvaput imperativ: drugu piš'te, treću piš'te). Po tom prezent samo u pitanjima dobiva značenje spremnosti stoga, što su baš ta pitanja takova, te supponiraju, da radnja glagolska stoji do volje (spremnosti) subjektove.

Napokon ću napomenuti još ovo. Budući da hrvatskomu prezentu perfektivnoga glagola u apstraktnim rečenicama odgovara grčki (apstraktni ili gnomički) aorist (isp. Rad Jugosl. akad. 112. str. 1., 16. i d.), valja nam, ako je naše razlaganje osnovano, u istoj prilici, u kojoj smo u hrvatskom

jeziku našli prezent perfektivnoga glagola, u grčkom jeziku očekivati aorist. Pa tako i jest. U negativnim afektnim admirativnim pitanjima, koja znače poziv onoga, koji pita, da subjekt pitanja svoju radnju vrši, dolazi u grčkom jeziku (apstraktni) aorist. Evo nešto primjera: *Τι οὖν οὐ καὶ τὴν δύναμιν ἔλεξάς μοι;* Ksen. Kir. 2, 1, 4. [= zašto mi i silu ne (ćeš da) kažeš? = i silu mi kaži!] — *Εἰ οὖν τις ὑμῶν εὐπορώτερος ἐμοῦ, τι οὐκ ἀπεκρίνατο;* Plat. Fedon 86, d. [= zašto ne (će da) odgovori? = neka odgovori!] — *Τι οὖν οὐ διηγῆσω μοι;* Plat. Simp. 173, b. [= zašto mi ne (ćeš da) pripovjediš? = pripovjedi mi!] — Ako je glagol imperfektivan, dolazi i u grčkom jeziku prezent; n. pr. *Τι οὐ καλοῦμεν δῆτα τὴν Λυσιστράτην;* Aristof. Lisist. 1103. [= zašto ne (ćemo da) zovemo Lisistratu? = zovimo Lisistratu!] Više primjerâ navodi Kühner, *Ausf. griech. Gramm.*⁹ II, 1. str. 165—6., ali ih ne objašnjava dobro, kad kaže, da onaj, koji govori, želi u svojoj nestrpljivosti u neku ruku zahtijevanu radnju kao već nastalu vidjeti. Objašnjavati valja grčke primjere posve onako, kao i hrvatske, samo što u grčkima dolazi aorist mjesto hrvatskoga prezenta perfektivnoga glagola.

Po svemu onome, što je rečeno, za razumijevanje porabe prezenta perfektivnoga glagola u primjerima, što su na početku navedeni, znatni su ovi momenti:

1. Present ne znači, da se radnja glagolska ne vrši baš u ono vrijeme, kad se pitanje izriče, nego da se ne vrši ni u jednoj prilici ili da se uopće ne vrši, jer je pitanje apstraktna rečenica (s konkretnim subjektom).

2. Budući da radnja glagolska stoji do volje subjektove, dobiva apstraktni prezent sekundarno značenje spremnosti (ili upravo nespremnosti) subjektove za vršenje radnje glagolske.

3. Takovo značenje dobiva prezent samo u negativnim rečenicama (jer u pozitivnima značenje faktičnoga vršenja radnje glagolske smeta razvoju takovoga sekundarnog zna-

čenja) i samo u afektnim i u afektnim admirativnim pitanjima [jer su baš ta pitanja takova, te suponiraju, da radnja glagolska stoji do volje (spremnosti) subjektove].

D-r A. Musić.

НОВА СЛУЖБА ЦАРУ БУГАРСКОМЕ ПЕТРУ.

У Народној Библиотеци у Београду, богатој рукописима, у којој је тако пријатно радити уз шум живог народног кретања на Великој Пијаци, има доста пергаменатских бугарских рукописа. У једном таквом Минеју под бр. 434, на л. 205 пол. — 206 пол., летом 1909. год., ја сам нашао занимљиву службу цару бугарском Петру која се одликује од друге његове службе, већ одавно познате по рукопису Зографског атонског манастира. Јордан Иванов у књизи, Български старини изъ Македония, у глави посвећеној тој служби овако о томе говори. Како су била два бугарска цара са именом Петар, јавља се питање, који је од њих проглашен за бугарског свеца, да ли син Симеонов или брат Асенов. У корист тога, да је свети Петар био син Симеонов, говори то што је дуго време мирно царовао, што се бринуо за цркве, његова благочастивост и признање од стране Грка 8 октобра 927 г., за време његове владе, царске титуле бугарским владарима и патријархова чина силистарском архијепископу. Петар, брат Асенов, није владао више од године дана. И у хрисовуљи Константина Тиха Вирилиском манастиру Св. Георгија стари цар Петар назван је светим царем Петром. Важно је саопштење службе, да је цар Петар узео монашки чин. Ако је то тачно, то значи да је Борис II заузео престо пре дана смрти свога оца, 30 јануара 969. Али када је и како је цар Петар био проглашен за свеца, то није познато. Сама служба говори да је то било ускоро после његове смрти. У